

Dansk sproghistorie

3

2010-1700: yngre nydansk

Thomas Olander

Roots of Europe, INSS, Københavns Universitet

20. september 2010

► i dag

- opfølgning
- dagens baggrundslæsning
- Karen Blixen (1885-1962) (talt sprog)
- Louise Phister (1816-1914) (talt sprog)
- Ludvig Holberg (1684-1754)
- tema: danske personnavne

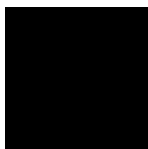
▸ opfølgning

- Lars Brink & Jørn Lund, *Dansk rigsmål: lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*, bd. 1–2. København: Gyldendal, 1975
- Lars Brink & Jørn Lund, *Udtaleforskelle i Danmark: aldersbestemte, geografiske, sociale*. København: Gjellerup, 1974

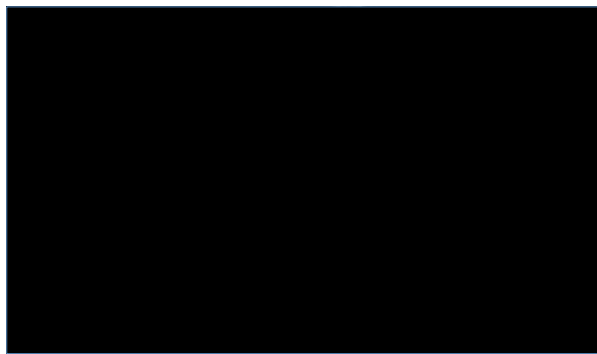
▸ dagens baggrundslæsning

- Henrik Galberg Jacobsen, »197. Trends in the linguistic development since 1945 II: Danish«. – *The Nordic languages*, s. 1815-23
- Allan Karker, *Dansk i tusind år*, s. 191-97, 204-29, 238-260

billede fra sdu.dk

▸ Karen Blixen (1885-1962): tekst

video fra dr.dk

▸ Karen Blixen: analyse 1/3

- *tyveårig* [tʰy:və-] – nu [tʰsy:ʊ-]
  - [tʰ], nu [tʰ]: ny udtale er belagt i de ældste optagelser
  - [və], nu [ʊ]: *ODS* og endnu *DDO* har [tʰy:və] – men [ʊ] er en gammel variant
- *skrev* [ʰsǰkæ:ʔv] – nu [ʰsǰkæʊʔ]
  - [kæ:], nu [kæ:]: Blixen ville udtale *skrevet* og *skrævet* forskelligt; udv. tager fart hos folk født i starten af 1900-t.
  - [v], nu [ʊ]: ny udtale er belagt hos folk født i sidste halvdel af 1800-t.
  - V:ʔC, nu Vʊʔ: ny udtale er belagt hos folk født i sidste halvdel af 1800-t.

► Karen Blixen: analyse 2/3

- *modtaget* ['moðtʰɑ:ʔɑɖ] – nu ['moðtʰæ:ʔæð]
  - [ɑ:], nu [æ:]: ny udtale er udbredt hos folk født ca. 1900
- *forstod sig 'på det* – nu *for'stod sig 'på det*
- *nej* ['naiʔ] – nu ['naiʔ]
  - [aɿ], nu [ɑɿ]: udtalen er vendt tilbage til det ældre
- *vil* [vel] – nu [ve]
- *ikke* [eɣə] – nu [eɣ]
- *(sagde) jeg* [ja]
- *ned* ['ne:ʔð] – nu ['neðʔ]
- *ride* ['ʁi:ðə] – nu ['ʁi:ð]

► Karen Blixen: analyse 3/3

- *alle* ['alə] – nu ['alə], ['aɿ]
  - [a], nu [a]: ny udtale er almindelig hos folk født 1870 og frem
- *gøre* ['ɣœ:e] – nu ['ɣœ:e]
  - [œ:e], nu [œ:e]: ny udtale vinder især frem hos folk født efter anden verdenskrig

► Louise Phister (1816-1914): tekst

Vi bade hende ti Gange, hun skulde ingen Ulejlighed gøre sig for vor Skyld, for vi kunde nøjes med et Stykke Smørrebrød. Men hun tørrede Sveden af sig ti Gange og bade os bare have Taalmodighed en halv Times Tid. Fruen svor paa for mig, havde hun vidst, at Konen vilde gøre saadan et væsen af det, saa havde hun meget hellere taget ind i en Kro; thi hun vilde nødigt være for meget i Gæld hos samme Kone, efterdi hun havde en Sag for Landstinget. Endelig blir Bordet da bredet, og ventede jeg da i det mindste at se en Postej til den første Ret; men alle disse Anstalter de faldt ud til en klumpet Melgrød og otte haardkogede Æg. Ja, det var da noget.

billede fra denstoredanske.dk

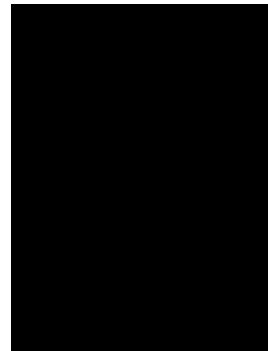
► Louise Phister: analyse

- *smørrebrød* [ˈsmæ̃ẽe-] – nu [ˈsmæ:e-]
- *halv* [ˈhalʔ] – nu [ˈhalʔ]
- *sag* [ˈsɑ:ʔɣ] – nu [ˈsæ:ʔ]
- *postej* [ˈpʰɔsˌdɑiʔ] – nu [pʰosˌdɑiʔ]
  - via nty. *pa'stei(d)e* fra mlat. *pa'stata*
- *melgrød* [-g̊kø:ðʔ] – nu [-g̊kœðʔ]

▸ Ludvig Holberg (1684-1754): analyse 1/2

fra *Barselstuen* (1724) (Karker, *Dansk i tusind år*, tekst 58)

- <aa> for <å>; store begyndelsesbogstaver i appellativer
- *barsel*
- *mægtig*
- *Kiød, begiære, igien*
- *hun har ret*
- *mavert*
- *mand*
- *pille*
- *hun* (om suppen)
  - *Hunden ... han; Jorden ... hun*

billede fra denstoredanske.dk

▸ Ludvig Holberg: analyse 2/2

fra *Jeppe paa Bierget* (1723) (Karker, *Dansk i tusind år*, tekst 59)

- *hand*
  - jf. oldisl. *hann*
- *Griller*
  - via ty. *Grille* og lat. *grillus* fra gr. *grýllos* 'fårekilling'
- *og derfor lagde sig*
- *underlig*
- *Tienner*
- *Statz*
  - via mnty. *stacie* fra mlat. *statio*

▸ tema: danske personnavne, 1/5

- sagnhistorisk
  - *Uffe*
    - forsvandt i middelalderen, men blev genoptaget under Den nordiske navnerenæssance (1800-tallet)
    - kortform til sammensatte navne der indeholder *-ulv* 'ulv', fx *Adolf, Rolf, Ingolf*

▸ tema: danske personnavne, 2/5

- 1100-tallet
  - *Christina*
    - fra lat. *Christīna*, egl. 'den kristne kvinde', afl. af *Christus*, fra gr. *khrīstós* 'den salvede', overs. af hebr. *Messias*
  - *Martin*
    - af det latinske navne *Martīnus*, der er dannet til *Mars* (gen. *Martis*)
  - *Thomas*
    - græsk udgave (*Thōmās*) af det aramæiske tilnavn *tā'ōmā* 'Tvillingen', bestemt form af *tā'ōm* 'tvilling'

▸ tema: danske personnavne, 3/5

- 1400-tallet
  - *Katrine*
    - tysk udvikling af gr. *Katerína*, forkortelse af helgenindenavnet *Aikaterína*, nok af koptisk oprindelse
  - *Maria*
    - via latin *Maria* fra græsk *Mariám* fra aramæisk *Marjām* fra hebraisk *Marjām*, *Mirjām*
  - *Lise*
    - tysk kortform til *Elisabeth*, fra gr. *Elisabét^h*
- 1700-tallet
  - *Sara*
    - fra hebraisk *Sarā*, egl. 'fyrstinde'

▸ tema: danske personnavne, 4/5

- 1800-tallet
  - *Laura*
    - fra italiensk; kortform til lat. *Laurentia*, dannet til *Laurentius*, afledt af *laurus* 'laubærtræ'
  - *Irene*
    - fra græsk *eirénē* 'fred'
  - *Ninna*
    - sammenblanding af (1) en russisk kortform af *Anna* og (2) tyske og skandinaviske kortformer af navne som *Annina*, *Antonina*, *Janina*; *Christina*, *Katharina*

▸ tema: danske personnavne, 5/5

- 1900-tallet
  - *Mie*
    - kortform til *Marie* (i dansk fra 1400-tallet; dansk-tysk-fransk variant af *Maria*)
  - *Rikke*
    - kortform til *Frederikke* og *Rigmor*